

NAD CESTOU MYŠLIENKOVÝCH ZÁPASOV A ÚSPECHOV L. SZÁNTÓA

Michal Topolský, Ústav marxizmu-leninizmu Univerzity Komenského, Bratislava

TOPOLSKÝ, M.: On the Way of the Philosophical Struggles and Achievements of L. Szántó, *Filozofia* 29 (1974), No 2, p. 152—157

From his philosophical beginnings L. Szántó has been standing firmly on the positions of Marxism-Leninism and scientific socialism. Where does L. Szántó's certitude stem from and which is the cause that he has not yet penetrated more deeply into the consciousness of the Slovak philosophers, namely the young ones — this is just the problem that is the object of the present paper. The author wants, by means of dealing with this problem at the occasion on L. Szántó's 80th birthday, to draw attention of the broader public to this circumstance and thus to help their Marxist-Leninist orientation.

Prvý problém

Čím neskôr sa bude raz historik filozofie zamýšľať nad osudmi slovenských filozofických snažení po vzniku ČSR r. 1918, po oslobodení od fašizmu r. 1945 a najmä po nastolení moci robotníckej triedy r. 1948, tým ľahšie bude chápať centrálny problém tejto filozofie, t. j. jej charakter. Po skúsenostiach z rokov 1968—1969 je totiž jasné, že táto naša filozofia nemala v globále pevný krok, ani jasne vykryštalizované a objektívne zdôvoditeľné ciele. Naopak, čím v zložitejších pomeroch sa ocitla, tým bola vedecky labilnejšia a váhavejšia. Po r. 1945 sa síce hlásila k marxizmu-leninizmu, ale súčasne aj k „najmodernejším“ prúdom, ktoré sa usilovali „pomáhať“ marxizmu-leninizmu preberaním čoraz „novších“, módnejších myšlienok a názorov.

Preto historika filozofie bude vždy znova trápíť otázka, týkajúca sa práve tejto kľúčovej skutočnosti.

Druhý problém

Nebude to náhodná otázka. Historik, ktorý sa raz pustí do analýzy charakteru nášho filozofického myslenia, narazí totiž na jednu nesmierne závažnú okolnosť. Zistí, že okrem prúdu, do ktorého vyústilo filozofické úsilie viacerých našich filozofov práve v období, keď to bolo najmenej potrebné, a keď jasné marxistické poznanie malo väčšiu hodnotu než zlato, že v tomto istom období sa u nás bolo možné stretnúť vo filozofických štúdiách aj s myšlienkami opačného charakteru. Okrem iných boli tu totiž hlboké marxisticko-leninské úvahy L. Szántóa už od čias, keď sa na križovatke svetonázorových sporov v tridsiatych rokoch u nás práve rozhodovalo, ktorou cestou ísť. Ako je teda možné, že táto správna marxisticko-leninská cesta sa nestala hlavnou a rozhodujúcou?

Tretia otázka pri vstupe do Szántóových myšlienkových postupov

Bádateľa bude ďalej nástojčivo znepokojovať problém, ako sa mohlo stať,

že v celkovom našom filozofickom procese v šesťdesiatych rokoch, t. j. pred krízou r. 1968—1969 i po nej, L. Szántó išiel cestou marxizmu-leninizmu. Sám L. Szántó totiž z prísne triedneho hľadiska mal pre ňu iba málo predpokladov. Pochádzal síce z početnej, ale jednako len remeselnícko-roľníckej rodiny. Každý pochopí, čo to znamená, lebo v období reakčného Rakúsko-Uhorska remeslo malo kastovnícky charakter.

L. Szántó na ceste k marxizmu-leninizmu

Otázka Szántóovej marxistickej istoty, ktorá mu pomáhala nestratiť orientáciu ani v najzložitejších spoločenských podmienkach, bude preto tým významnejšia. L. Szántó sa totiž nedostal náhodou k marxistickej filozofii. Ako maďarský dôstojník v ruskom zajatí za prvej svetovej vojny stretol sa s ňou v zložitých ruských, ale aj medzinárodných podmienkach. Hovorí o tom vo svojich pamätiach *Október a moja cesta ku komunizmu*. Tieto podmienky mu potom nastoľovali aj dva nesmierne významné problémy. Prvý sa týkal zmyslu všetkého a druhý otázky, kde hľadať východisko. Pretože L. Szántó bol už vtedy človekom hlboko vnímavým, začal hľadať odpoveď na otázky okrem bezprostrednej praxe aj v knihách, ktoré mal okolo seba. Ak medzi týmito knihami boli aj marxistické diela, je šťastím preňho aj pre nás. Tieto knihy spolu so životnou skutočnosťou mu totiž pomohli pochopiť nielen podstatu politického prúdeňa, s ktorým sa v cárskom Rusku počas vojny na Sibíri stretával, ale aj učenie, ktoré odhaľovalo cesty nových, lepších spoločenských možností a príčiny daného spoločenského diania.

Výsledkom bolo, že sa L. Szántó postupne stával bolševikom, ale súčasne aj uvedomelým marxistom-leninovcom. Navyše L. Szántó pochopil aj filozofickú podstatu marxisticko-leninského učenia a jeho svetonázorovej orientácie. Aká bola logika tohto poznania? Kam L. Szántó viedla a privedla?

Marxizmus-leninizmus — definitívna opora životných istôt L. Szántóa

Logika ho učila, že aj keď ekonomické problémy sú v každej spoločnosti rozhodujúce a patria k jej podstate, aj keď nastoľujú rôzne existenčné otázky, na druhej strane jednako len platí, že orientácia v nich je determinovaná aj spôsobom myšlienkového prístupu k živeľne nastoleným problémom. Keď to L. Szántó pochopil, dostal sa na cestu istoty, ktorá je pre jeho orientáciu v zložitých spoločenských podmienkach v Rusku i po návrate domov v Československu typická. Nech ho víchor života hnal ktorýmkoľvek smerom, nikdy nestratil socialistickú orientáciu.

V. čom bola táto Szántóova istota?

Treba ju vidieť v pochopení — ako sme na to už upozornili — že v marxizme-leninizme je rozhodujúci princíp a metóda jeho existencie. Ak sa týmto princípom stala L. Szántóovi marxisticky pochopená hmota, potom je len logické, ak metódou jej existencie musela byť dialektika. Vychádzajúc ustavične

z tohto poznania a riadiac sa jeho logikou, L. Szántó sledoval potom aj ostatné zložky marxizmu-leninizmu a s tým súvisiace procesy. Pokiaľ išlo o marxizmus-leninizmus, Szántó nikdy nezabudol, že ho možno pochopiť a ovládnuť iba ako celok.

Lenže čo to v jeho teoretickej i spoločenskej praxi znamenalo?

S tým súvisí, po prvé, skutočnosť, že L. Szántó sa nikdy neuzatváral do jednej, akokoľvek teoreticky spracovanej časti marxizmu-leninizmu. Práve preto nikdy nepochopil marxizmus-leninizmus ako do seba uzavretý celok. Naopak, otázka, ktorá sa dnes znova stala nesmierne významnou, t. j. otázka *vztahu* medzi objektom a subjektom, je od samého začiatku základnou oporou Szántóovho myšlienkového postupu. Prejavilo a neprestajne sa to prejavuje v jeho úsilí nestratiť nikdy kontakty s rozvojom prírodných vied, ktorých problémom je čoraz hlbšie preniknúť do podstaty hmoty. Vidieť to aj na Szántóovom úsilí nestratiť zo zreteľa ani zákonitosti spoločnosti.

Neprekvapuje potom, ak vďaka takémuto postupu Szántó nikdy nepodľahol ani antimarxistickým útokom proti tzv. subjektivismu v marxisticko-leninskom myslení. Za takéto subjektivismus sa totiž označujú obdobia dogmatických sklonov či už k marxizmu sa hlásiacich, ale slabo marxizmus-leninizmus ovládajúcich jednotlivcov, alebo metóda riadenia výstavby socializmu. L. Szántó totiž ani v procese najpremyšlenejších antimarxistických útokov nezabudol na skutočnosť, že jedno je subjekt a subjektívne pochopená skutočnosť (pravda) a iné princíp, hmota, objektívna realita, na ktorej dialektický materializmus buduje svoje pravdy. Objektívna realita je hlavná a základná, a práve preto aj determinatívne rozhodujúca. Ak niekto nechce stratiť orientáciu vo svetovom i v prírodnom dianí a pomýliť sa v svete subjektívnych a najmä subjektivistických teórií, musí mať na zreteli práve túto skutočnosť — hlásal vo svojich štúdiách L. Szántó, propagujúc tak súčasne aj základnú myšlienku marxisticko-leninského učenia vôbec. Je zrejmé, že tým učil seba aj iných dívať sa na svet — prírodný i spoločenský — ako na otvorený proces. Práve preto ešte zrejmejšia je aj odpoveď na otázku, ako je možné, že L. Szántó, ktorý takto chápal svet, nepodľahol antimarxistickým „pravdivým“ lákadlám? Nestalo sa tak totiž preto, lebo L. Szántó bol kritický k marxistickým „omylom“ jeho rôznych revizionistických prívržencov, ale najmä preto, lebo pri tejto kritike stál na pevnom dialektickomaterialistickom stanovisku. Preto si Szántó nikdy nezamenil tento omyl s falošným poňatím objektu poznania. Naopak, čím pozitivismus a novopositivismus — aj u nás — viac stotožňoval objektívnu realitu s poznanou realitou, tým Szántó usilovnejšie dokazoval, že pri takejto interpretácii skutočnosti, aj keď sa ešte vydáva za marxisticko-leninskú, skrýva sa dvojaké nebezpečenstvo. Po prvé, je to nebezpečenstvo, ktoré vzniká stieraním základného rozdielu medzi empirickým a dialektickomaterialistickým poňatím princípu, a po druhé, súčasne je to nebezpečenstvo, ktoré z prvého zákonite vyplýva. Marxisticko-leninská dialektická metóda si predsa nemôže zachovať základný charakter za každých okolností. Vyberte spod nej hmotu ako objektívnu realitu a nahraďte ju vzťahmi a dôsledky sú nevyhnutné! Vzťah medzi jednotlivci-

nami prestane mať charakter vstupu, bez ktorého nemožno preniknúť do podstaty vecí, hmoty, skúmanej skutočnosti vôbec, a naopak, tento vzťah sa ocitne vo funkcii podstaty. Je evidentné, že tým aj nechtiac začne negovať marxizmus-leninizmus v jeho fundamentoch. Musíme dôrazne upozorniť, že L. Szántó takémuo klamu, takejto zámene dojmov, a tým aj princípov nikdy nepodľahol, lebo nikdy nepodľahol ani pozitivistickým a novopositivistickým gnozeologickým interpretáciám a interpretačným postupom. Svedčí o tom nielen séria štúdií, ktoré venoval tejto problematike od začiatku a najmä v tridsiatych rokoch, ale aj jeho úsilie nestratiť orientáciu po vojne r. 1945 a najmä po víťaznom februári, keď po nadšení z úspechov vznikol u nás pocit absolútnej istoty vo všetkom, čo sa týka socialistického spoločenského diania.

Aj teraz postupoval správne. Vysvitá to zo skutočnosti, že pocit istoty a s tým súvisiaca nepozornosť teoretikov i praktikov, ako o tom hovorí aj *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSC*, vytvorili u nás koncom päťdesiatych a v priebehu šesťdesiatych rokov naozaj vhodné podmienky pre to, čo sa stalo. Okrem iného bola to aj ochota mnohých marxistov interpretovať marxizmus-leninizmus ako ideologický otvorený systém, schopný spájať sa s každým, u koho sa stretneme s podobnými myšlienkami, aj náklonnosť interpretovať marxizmus-leninizmus pluralisticky.

Vieme, kde to napokon viedlo. Menej je však známe, že mnohí naši filozofi sa z toho ani dodnes nevedia spamätať. Namiesto toho, aby vyvíjali úsilie za správnu orientáciu, naopak, používajú všetky možné argumenty a prostriedky, aby dokázali, že sa vlastne nikdy nemýlili.

Všetci veľmi dobre vieme, kam išiel L. Szántó. Nielenže nestratil orientáciu ako mnohí iní, ale naopak, ešte viac spresnil vlastnú marxistickú argumentáciu. Neprekvapuje preto, ak od Szántóových štúdií z konca dvadsiatych a začiatku tridsiatych rokov vedie priama cesta. Je to pre L. Szántóa cesta prirodzená, logicky presná a nevyhnutná, na ktorej nikdy nechýbal marxisticko-leninský princíp, ani zodpovedajúca dialektická metóda. Na dôkaz toho stačí si prečítať jeho úvahy *Materialistická dialektika a kríza strany* z r. 1929, *Nadriadenosť vedy a čo za ňou väzí* z r. 1930, *Kríza meštianskej prírodovedy a jej prekonanie* (buržoázne „prekonanie“ krízy vedy — popieranie vedy) z r. 1935, *O triednom boji v súčasnej prírodovede* z r. 1935 alebo state, ktoré napísal už po oslobodení, ako sú *O odraze všeobecnej krízy kapitalizmu v súčasnej fyzike* z r. 1950 a:ď.

Záver a poučenie

Predovšetkým mladí adeпти marxisticko-leninskej filozofie u nás by sa mali poučiť zo Szántóovho „prípadu“. Keď je totiž reč o marxisticko-leninskej filozofii, nemožno sa hrať s ohňom. Už V. I. Lenin upozorňoval, že je to učenie, v ktorom každý kameň je na správnom a nezmeniteľnom mieste. No a L. Szántó so svojou životnou orientačnou istotou to znova konkrétne dokazuje.

To je však iba základná myšlienka, z ktorej nevyhnutne vyplývajú ďalšie, omnoho závažnejšie. Čo sa u nás stalo práve preto, že sme začali báť a bagatelizovať

myšlienku o žulovom charaktere marxisticko-leninského učenia? Stalo sa to, čo sa vždy stane v spoločenských a teoretických dejinách, keď sa ich orientačný princíp spochybní. Jednoducho povedané, najprv sa nám rozpadli tri súčasti marxizmu-leninizmu na tri samostatné a iba externe na seba naväzujúce celky. Potom bolo možné, že sme sa začali špecializovať na jednotlivosti odtrhnuté od celku a že sme v dôsledku toho začali preceňovať každý svoje. Dôsledky boli potom nevyhnutné. Stačí, keď sa pozrieme do rôznych súčasných učebných vysokoškolských plánov a textov, a to aj na ÚML. Vládné tu chaos. Kým jedni považujú za centrálnu marxistickú disciplínu históriu vzniku a existencie robotníckych strán, ktorej význam naozaj nemožno negovať, iní ju vidia v politickej ekonómii, vedeckom komunizme a pod. Podľa toho vyzerajú aj ich argumentácie. Aj v tejto problematike sme sa mali viac učiť od L. Szántóa. Ako sme na to už upozorňovali, bol síce aj politickým ekonómom, aj vedeckým komunistom, o jeho dobrej znalosti dejín strany a robotníckeho hnutia ani nehovoriac, avšak bol tým všetkým len preto a vďaka tomu, že bol súčasne a predovšetkým dobrým marxisticko-leninským filozofom. Tento fundament marxisticko-leninského žulového celku mu totiž pomáhal vzájomne podmienene si ho aj osvojovať. Krátko, pluralita faktov, ktorou ovplyva náš praktický život, vždy mu vystupovala iba ako mnohosť a mnohorakosť rôznych stránok základnej prírodnej i spoločenskej reality.

НАД ПУТЕМ ИДЕЙНОЙ БОРЬБЫ И УСПЕХОВ Л. САНТО

Михал Топольски

Сложен путь словацкой философской мысли от ее истоков вплоть до настоящего времени. Но в то время как во времена Штура это были поиски, которые опирались на проблемы, касающиеся сущности народа и народных масс, хотя и понятых в романтическом духе, в период существования первой ЧСР это были уже поиски и принципов. А после освобождения в 1945 г., к сожалению, то же самое.

Это верно и тогда, когда нам известно, что после победы во второй мировой войне словацкие философы — кроме небольших исключений — прямо являлись сторонниками марксизма-ленинизма. В чем, однако, возникла и длилась при всем этом старая проблематика? Это касалось вопроса об отношении между марксизмом-ленинизмом и прогрессивными буржуазными философскими. Дело в том, что здесь существовали взгляды, говорившие о возможности взаимопереходов между диалектическим материализмом и «критическим» буржуазным реализмом (феноменологией, экзистенциализмом и т. д.), существовали здесь также ориентации, характер которых стал очевидным особенно в период кризиса 1968—1969 годов. Это были взгляды, которые больше помогали неприятелю, чем наоборот. Но был здесь и мыслитель-ученый Л. Санто, который с самого начала своей философской деятельности прочно стоял на позициях марксизма-ленинизма и научного социализма. Из чего исходит и исходила уверенность т. Л. Санто и в чем заключается причина того, что при всем этом его взгляды не проникли более глубоко в сознание словацких, особенно молодых философов? Это и есть проблема, которая является предметом настоящей статьи. Автор статьи хочет решением этой проблемы по случаю 80-летия со дня рождения т. Л. Санто привлечь внимание нашей широкой общественности на это обстоятельство и тем самым помочь ей как можно скорее сориентироваться марксистско-ленински.

Michal Topolský

Der Weg des slowakischen philosophischen Denkens von seinen Anfängen bis zur Gegenwart war kein einfacher. Während er zu Stürs Zeiten durch ein Suchen gekennzeichnet war, das das Wesen des Volkes und der Volksmassen, wenn auch romantisch aufgefasst, betraf, so war es während der ersten Tschechoslowakischen Republik bereits ein Suchen nach Prinzipien. Nach der Befreiung im Jahre 1945 hat sich daran leider nichts geändert.

Dies gilt, obzwar wir wissen, dass nach dem siegreichen Ende des zweiten Weltkrieges die slowakischen Philosophen sich — bis auf wenige Ausnahmen — zum Marxismus-Leninismus bekannten. Wieso blieb also die alte Problematik bestehen? Sie betraf insbesondere das Verhältnis zwischen dem Marxismus-Leninismus und den fortschrittlichen bürgerlichen philosophischen Richtungen. Es wurden nämlich Ansichten geäußert, denen zufolge ein wechselseitiger Übergang des dialektischen Materialismus und des „kritischen“ bürgerlichen Realismus (Phänomenologie, Existenzialismus usw.) möglich wäre. Ausserdem verblieben da auch solche Richtungen, deren wahres Wesen in den Krisenjahren 1968—69 klar zutage trat. Dies waren nämlich Ansichten solcher Art, die eher dem Feinde zugute kamen, als umgekehrt. Doch es war da auch ein Denker—ein Gelehrter, Ladislav Szántó, der von seinen philosophischen Anfängen an fest auf den Positionen des Marxismus-Leninismus und des wissenschaftlichen Sozialismus stand. Worin wurzelte und woraus quoll L. Szántós unbeirrbares Sicheres und wo ist die Ursache zu suchen, dass er trotzdem inhaltlich nicht tiefer ins Bewusstsein besonders der jungen slowakischen Philosophen gedrungen ist? Gerade dieses Problem bildet den Kern der vorliegenden Studie. Ihr Verfasser möchte durch eine Abhandlung dieses Problems anlässlich des 80. Geburtstages L. Szántós unsere breitere Öffentlichkeit auf diesen Umstand aufmerksam machen und ihr auf diese Weise bei einer so bald als möglichen marxistisch-leninistischen Orientierung behilflich sein.